

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1.01

*Д. В. Гайдено, аспірантка*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЗАКОННІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У статті розглянуто законність як одну з категорій міжнародного права, проаналізовано її зміст та особливості з урахуванням специфіки міжнародно-правового регулювання. Авторка дослідила міжнародну законність у її співставленні із такими суміжними категоріями, як режим міжнародної законності, міжнародний правопорядок тощо.

Ключові слова: міжнародна законність, режим міжнародної законності, міжнародний правопорядок, ефективність норм міжнародного права.

Постановка проблеми. Як зазначають дослідники, проблема дотримання законності та забезпечення правопорядку вже давно набула міжнародного характеру [1, с. 426].

Разом з тим у вітчизняній науці міжнародного права цьому питанню приділяється досить небагато уваги. Що ж до закордонних досліджень, то у них поняття міжнародної законності майже не розглядається [2, с. 361]. Як здається, таку ситуацію можна пояснити декількома причинами. По-перше, у закордонній доктрині міжнародного права не надається така значна увага дослідженню теоретичних понять, яка властива нашій науці міжнародного права та юридичній науці взагалі. По-друге, сам термін законність не є цілком прийнятним у контексті міжнародного права, адже під законністю розуміють у найбільш спрощеному вигляді саме дотримання законів. Однак, як відомо, закони та взагалі нормативно-правові акти, окрім певних виключень, не є джерелами міжнародного права, а отже, термін «законність» у цьому контексті є не зовсім коректним.

Однак, незважаючи на відсутність міжнародних законів, для міжнародних відносин, що врегульовані правовими нормами, також має бути властивим такий режим або ж стан, за якого ми можемо спостерігати їх повне та неухильне дотримання всіма суб'єктами міжнародної системи. Отже, як здається, термін «законність» може бути запозичений з національної юридичної термінології та застосовуватися для позначення відповідного стану міжнародних відносин. Але звісно його тлумачення потребує певних корективів з огляду на особливості міжнародного права. Тієї ж думки притримується Ю. А. Казановська, яка зазначає, що «у міжнародно-правовій системі принцип законності має свою специфіку, носить багато в чому умовний, науково-публіцистичний характер» [3, с. 81].

Підтвердженню цієї тези слугує той факт, що «поняття «законність» широко використовується в міжнародному праві. Воно закріплене як в міжнародних договорах, так і в актах органів міжнародних організацій. При цьому принцип неухильного і точного дотримання законності розглядається і як невід'ємна умова діяльності міжнародних органів та організацій, і як стандарт національного законодавства, і як норма, що надає права і покладає відповідні обов'язки на суб'єктів правовідносин» [4, с. 49].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як вже було зазначено, дослідженням законності у міжнародному праві присвячена незначна кількість праць. Серед них, роботи таких вчених, як В. Г. Буткевич, І. М. Забара, О. В. Задорожній, І. І. Лукашук, Л. Х. Мінгазов, А. І. Неделчев, К. К. Сандровський, Н. Є. Тюріна.

Метою статті є розгляд категорії законності у міжнародному праві, визначення її суті та функціонального призначення та виокремлення рис, які б допомогли відрізнити її від суміжних категорій.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що міжнародну законність розглядають у контексті міжнародно-правового регулювання та функціонування міжнародного права

(І. І. Лукашук), у зв'язку з міжнародним правопорядком (А. І. Неделчев, Н. Є. Тюріна, І. І. Лукашук, І. М. Забара), як категорію, пов'язану з реалізацією та ефективністю норм міжнародного права (Л. Х. Мінгазов).

Звернемося до тих визначень міжнародної законності, що нам пропонує вітчизняна наука міжнародного права. Вдалий огляд позицій, що існують, зроблено І. М. Забарою. Він зазначає, що міжнародна законність розглядається як режим функціонування системи міжнародних відносин (І. І. Лукашук 1975 р., 1992 р., 2007 р.); особливий стан міжнародних відносин (А. І. Неделчев, 1985 р.); особливе соціальне явище (К. К. Сандровський, 1986 р.); політико-правова реальність міжнародних відносин (В. Г. Буткевич (1998 р., 2002 р.), О. В. Задорожній (2004 р., 2014 р.) [5, с. 73].

Зупинимося на цих позиціях більш детально. І. І. Лукашук, визначаючи міжнародну законність як режим, підкреслює, що «міжнародна законність – це режим функціонування системи міжнародних відносин, заснований на принципі сумлінного виконання зобов'язань із міжнародного права, що забезпечує реалізацію цього принципу» [6, с. 218]. Він не погоджується із визначенням міжнародної законності як «особливого стану міжнародних відносин, який характеризується їх певною відповідністю приписам міжнародного права», що навів А. І. Неделчев [7, с. 9]. На його думку, «такі визначення, відображаючи суть законності, недостатньо виділяють її специфіку. Поняття законності зближується з поняттями ефективності міжнародного права і міжнародного правопорядку» [6, с. 218]. Слід підкреслити, що наведені поняття дійсно не можна змішувати, хоча вони є взаємопов'язаними. Їхнє співвідношення ми розглянемо нижче.

За допомогою дещо інших категорій розкриває поняття міжнародної законності В. Г. Буткевич. На його погляд, «міжнародна законність – це політико-правова реальність міжнародних відносин, яка характеризує міжнародно-правову дійсність під кутом зору правотворчої і правозастосовчої діяльності учасників міжнародного співробітництва, морально-політичні засади системи міжнародного права, оціночні критерії її зв'язків з міжнародними політичними інститутами, політичними режимами членів світового співтовариства» [8, с. 522-523]. Однією з ключових тез цього визначення, як здається, є змішаний політико-правовий характер міжнародної законності. Із такою характеристикою не можна погодитися, зважаючи на той факт, що для міжнародних відносин дійсно властивий значний ступінь урегульованості політичними нормами. У цьому контексті цікаво дослідити зв'язок міжнародної законності із категоріями політики, демократії, моралі, етики.

Продовжуючи розгляд визначень міжнародної законності, зазначимо, що на думку К. К. Сандровського, «міжнародна законність – особливе суспільне явище, що характеризується тим, що для повної і безперешкодної реалізації норм міжнародного права необхідні, по-перше, певні соціально-політичні умови, відповідний рівень демократичної організації міжнародних відносин. По-друге, за наявності зазначених передумов міжнародна законність означає такий стан міждержавних відносин, за яким пануючим політико-правовим принципом є спрямована до усіх держав (і ними ж погоджена і прийнята) вимога неухильного дотримання міжнародно-правових зобов'язань. І, по-третє, міжнародна законність залежить від рівня міжнародної правосвідомості, від наявності такої морально-політичної атмосфери у міжнародному житті, яка характеризується не просто готовністю держав регулювати свої взаємовідносини шляхом прийняття відповідних міжнародно-правових норм, але ще й розумінням необхідності цих норм і, головне, – чіткою настановою відповідних урядів на їх (норм) фактичне виконання» [9, с. 16]. Отже, визначаючи міжнародну законність, К. К. Сандровський погоджується з тим, що являючи собою самостійне суспільне явище, вона відображає певний стан міжнародних відносин.

Із визначенням міжнародної законності саме як стану погоджується також Ю. А. Казановська, що характеризує її як такий стан міжнародно-правової системи, де дотримуються необхідні залежності всередині міжнародного права, що розглядаються з його нормативної сторони, і де міжнародно-правові приписи і принципи міжнародного права знаходять втілення в реальних міждержавних відносинах [3, с. 84]. Отже, на відміну від К. К. Сандровського, дослідниця розглядає міжнародну законність ширше, як характеристику

не тільки міжнародних відносин, але всієї міжнародної системи, до якої, зокрема, входять і міжнародні відносини. Із такою думкою не можна не погодитися, адже законність має пронизувати усі елементи функціонування міжнародної системи, і перш за все, міжнародне право, що є її основним регулятором.

Цікаво, що Ю. А. Казановська пропонує «розмежовувати поняття «міжнародна законність» і «режим міжнародної законності», оскільки в першому випадку мова йде про особливий стан дотримання норм міжнародного права, а в другому – про ступінь нормативної урегульованості» [3, с. 82]. Дещо в іншому контексті розглядає режим міжнародної законності А. І. Неделчев, зауважуючи, що він «представляє собою реалізовані в практиці міжнародних відносин правові вимоги, що визначені нормами міжнародного права. Юридичний зміст режиму міжнародної законності містить у собі сукупність реалізованих правових вимог, що мають місце в області правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності суб'єктів міжнародного права» [7, с. 14].

Основні принципи міжнародного права А. І. Неделчев вважає також принципами режиму міжнародної законності [7, с. 14]. У цьому із ним погоджується І. І. Лукашук, який пише, що «крім основних принципів міжнародного права в основі законності лежать і свої специфічні принципи: універсальність законності, загальна і рівна обов'язковість міжнародно-правових норм» [6, с. 218].

Цікаво зупинитися на погляді В. Г. Буткевича на режим міжнародної законності, який він визначає, як «такі міжнародні політичні, економічні, соціальні, моральні та інші обставини, за яких дотримання міжнародних зобов'язань юридичних прав та виконання обов'язків стає правилом поведінки учасника міжнародного співробітництва», як «особливу цілісну систему регулятивного впливу, яка характеризується специфічними засобами регулювання» [8, с. 535].

Важливим елементом режиму міжнародної законності, на його думку, також є принципи законності. Він пише, що «критерієм правомірності режиму міжнародної законності є відповідність його принципам міжнародної законності, які діють у певний період» [8, с. 535]. Окрім принципів, що виокремив І. І. Лукашук, він відносить до принципів міжнародної законності також: примат права в політиці; верховенство Статуту ООН перед іншими міжнародними зобов'язаннями; реальну можливість використання суб'єктивних прав і належне виконання юридичних обов'язків; однакове розуміння і застосування міжнародно-правових актів усіма суб'єктами міжнародного права; своєчасне запобігання міжнародним правопорушенням; невідворотність відповідальності і санкцій за міжнародні правопорушення; особлива роль ООН у підтримці міжнародного миру й безпеки; принципи справедливості, гуманізму, демократії тощо [8, с. 535].

На окрему увагу заслуговує питання співвідношення міжнародної законності та міжнародного правопорядку. Розглядаючи ці категорії, І. М. Забара відзначає, що «на сьогодні превалює думка, що міжнародна законність визначає міжнародно-правову модель, в той час, як міжнародний правопорядок – стан відповідності міжнародних правовідносин цій моделі» [10, с. 9]. З іншого боку, А. І. Неделчев розглядає міжнародну законність та міжнародний правопорядок як кінцеві результати міжнародно-правового регулювання [7, с. 9]. Із такою позицією певною мірою не погоджується Н. Є. Тюріна: «...В деякій мірі це положення може бути застосоване до міжнародного порядку при розгляді його протягом обмеженого проміжку часу. В цілому ж підтримка міжнародного правопорядку відображає динаміку міжнародних відносин. Можна також говорити про результат встановлення міжнародного правопорядку як моделі, втіленої в міжнародному праві і законності. Що ж стосується міжнародної законності як результату, то виступаючи як вимога до реалізації міжнародно-правових норм, вона представляється швидше передумовою, ніж результатом міжнародно-правового регулювання, і необхідною умовою забезпечення міжнародного правопорядку. У свою чергу міжнародний правопорядок як стан миру, дружніх відносин та співробітництва є основою міжнародної законності, і, таким чином, жодна з цих двох категорій не може фактично виступати первинною по відношенню до іншої» [11, с. 19-20].

З приводу первинності зазначених категорій слушно навести думку К. К. Сандровського, який вважає, що «міжнародна законність – це необхідний попередній ступінь на шляху встановлення міжнародного правопорядку. Міжнародний правопорядок – це втілення режиму законності у конкретних міжнародних відносинах, що регулюються міжнародним правом» [9, с. 19].

На функціональному зв'язку цих двох категорій наголошує також В. Г. Буткевич, що вважає міжнародну законність властивістю міжнародного правопорядку, засобом його встановлення та підтримки, умовою функціонування [8, с. 538].

Отже, міжнародна законність та міжнародний правопорядок є пов'язаними категоріями. Встановлення міжнародного правопорядку можливо тільки завдяки встановленню режиму міжнародної законності, що, на наш погляд, є однією з його необхідних складових.

Зважаючи на вищезазначене, вважаємо за потрібне наголосити на значній ролі, яку відіграє міжнародна законність у механізмі функціонування міжнародної системи і, перш за все, у міжнародному праві. Це зумовлює необхідність її дослідження у контексті ефективності норм міжнародного права та міжнародно-правового регулювання у цілому.

«Законність передбачає високий рівень реалізації правових норм з урахуванням того, що реалізація диспозицій правових норм повинна значно переважати реалізацію їх санкцій при загальному високому рівні реалізації тих чи інших» [12, с. 58]. На підтримку цього твердження автор дисертаційного дослідження «Ефективність норм міжнародного права: теоретичні проблеми» Л. Х. Мінгазов зазначає, що «одним з показників ефективності норми права є оптимальний рівень її реалізації. Оптимальному рівню відповідає поняття міжнародної законності, яке визначається як історично обумовлений рівень реалізації принципів і норм. Міжнародна законність є об'єктивним критерієм оцінки цього рівня. У зв'язку з цим навряд чи можна визнати норму міжнародного права високоефективною, якщо вона виконується під примусом, якщо бажаний результат досягається шляхом застосування заходів відповідальності до правопорушника» [13, с. 25].

Отже, міжнародна законність, її рівень є критерієм, завдяки якому ми можемо оцінити ефективність як окремих міжнародно-правових норм, так і міжнародного права у цілому. Більш того, «міжнародна законність є оціночним критерієм обов'язкового (необхідного) функціонування не тільки міжнародного права, а й інших систем управління, що функціонують у міжнародній сфері. В цьому розумінні міжнародна законність виступає в ролі сполучного компонента міжнародного права, політики, релігії, моралі та інших загальнолюдських цінностей» [8, с. 523].

Висновки. У міжнародному праві законність є дуже важливою, але несправедливо занедбаною з точки зору наукових досліджень категорією. Її можна визначати як режим функціонування системи міжнародних відносин або ж як їх особливий стан. Безсумнівним є той факт, що вона є особливим соціальним явищем та реалією міжнародних відносин. На міжнародному рівні важливо розрізнявати такі категорії, як міжнародна законність та міжнародний правопорядок, що є взаємопов'язаними, але відмінними поняттями. На окрему увагу заслуговує роль міжнародної законності для встановлення ефективності окремих норм міжнародного права та міжнародно-правового регулювання у цілому, що є одночасно її передумовою та показником її рівня.

Список літератури

- 1 Мелехин А. В. Теория государства и права [Текст]: учеб. / А. В. Мелехин. – М. : Маркет ДС, 2007. – 640 с.
- 2 Fois, Paolo. Riflessioni sul principio di legalità nel diritto internazionale contemporaneo [Текст] // Rivista di diritto internazionale. – 2013 – Vol. 96. – Fasc. 2 – P. 361-384.
- 3 Казановская Ю. А. Международно-правовая законность и верховенство международного права [Текст] / Ю. А. Казановская / Сбор. науч. трудов ... межд. научно-практ. конф. – Одесса: Черноморье, 2011. – С. 81–85.
- 4 Черняк Б. А. О понятии «законность» в международно-правовых актах [Текст] / Б. А. Черняк // Международно-правовые чтения. – Б.м. – 2003. – Вып. 1. – С. 49–51.
- 5 Забара І. М. Міжнародна законність: концептуальні підходи в українській доктрині міжнародного права [Текст] / І. М. Забара // Вісник Київ. нац. університету ім. Т. Г. Шевченка. Міжнародні відносини. – 2017. – № 1 (46). – С. 73–77.

- 6 Лукашук И. И. Международное право. Общая часть [Текст]: учеб. / И. И. Лукашук. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 415 с.
- 7 Неделчев А. И. Международная законность в механизме международно-правового регулирования [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Международное право» / А. И. Неделчев; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1985. – 23 с.
- 8 Буткевич В. Г., Мищик В. В., Задорожний О. В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник [Текст] / за ред. В. Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002. – 608 с.
- 9 Сандровский К. К. Проблемы законности и правопорядка в международных отношениях [Текст] / К. К. Сандровский // Вестник Киевского университета: Международные отношения и международное право. – 1986. – № 23. – С. 14-20.
- 10 Забара І. М. Міжнародний правопорядок: до питання про визначення правового явища (теоретичні аспекти) [Текст] / І. М. Забара // Альманах міжнародного права. – 2017. – № 1. – С. 4-11.
- 11 Тюрина Н. Е. Международный правопорядок (современные проекты совершенствования и преобразования) [Текст] / Н. Е. Тюрина. – Казань, Издательство Казанского университета, 1991. – 96 с.
- 12 Черниченко С. В. Международное право: современные теоретические проблемы [Текст] / С. В. Черниченко. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 295 с.
- 13 Мингазов Л. Х. Эффективность норм международного права: теоретические проблемы [Текст]: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. : 12.00.10 «Международное право» / Л. Х. Мингазов. – Казань, 2000. – 41 с.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

Д. В. Гайдено, аспірантка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ЗАКОННОСТЬ КАК КАТЕГОРИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Резюме

В статье рассмотрена законность как одна из категорий международного права, проанализировано ее содержание и особенности с учетом специфики международно-правового регулирования. Автор исследовал международную законность в ее сопоставлении с такими смежными категориями, как режим международной законности, международный правопорядок и пр. Установлено, что международная законность может рассматриваться как особое состояние международных отношений или же как режим функционирования системы этих отношений. Подчеркивается взаимосвязь международной законности и международного правопорядка при необходимости разграничения данных категорий.

Ключевые слова: международная законность, режим международной законности, международный правопорядок, эффективность норм международного права.

D. V. Gaidenko, Postgraduate Student

Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

LEGALITY AS A CATEGORY OF INTERNATIONAL LAW

Summary

The article considers the legality as one of the categories of international law. Its content and peculiarities are analyzed taking into account the specifics of international legal regulation. The author examines the legality in its comparison with such related categories as the regime of international legality, the international legal order, etc. It is established that the international legality can be considered as a special state of international relations or as a mode of functioning of the system of such relations. The interrelation of the international legality and the international legal order is underlined when it is necessary to distinguish these categories.

Key words: international legality, regime of international legality, international legal order, effectiveness of international law norms.